

standpunt

de informatie- samenleving tussen vrijheid en sturing

de meerwaarde van een
communicatiebeleid

julie clément
william blondeel

'EN WAAR IS DE POLITIEK?'

'En waar is de politiek?' vroeg de toen veelgeplaagde Cas Goossens nog voorbij de zomer 1995. 'Het fundamentele debat over de toekomst van de openbare omroep wordt niet gevoerd in het Vlaamse parlement. Wat zijn wij met de elektronische media aan het aanrichten in de geest en in het gedrag van de mensen? Wat willen we ermee doen en wat is de specifieke rol van de openbare omroep in dat geheel? Het lijkt mij nogal voor de hand liggend dat elk gezond mediabeleid vanuit zo'n debat zou vertrekken'.¹ 'De politiek' heeft ondertussen de steller onderuit gehaald, maar de vraag blijft ijzersterk overeind: de vraag naar de politiek, naar de sturing van de overheid. Wat vooral ontbreekt, is een ruimer kader waarbinnen die media hun zinvolle plaats krijgen. Wij pleiten in deze bijdrage voor een dergelijk kader: dat van een samenhangend communicatiebeleid. Berichten uit de wereld van de tele-(data)communicatie en de multimedia overspoelen ons. Zij worden voorgesteld als de boodschappers van een nieuwe samenleving: de informatiemaatschappij. Haar wor-

ding volgt de ontwikkelingslogica van technologie en economie, maar ze heeft nauwelijks iets te maken met een communicatiestrategie. De overheid faalt vooralsnog. Zij speelt wel in op de nieuwe technologische ontwikkelingen, maar ze blijft haperen waar ze zou moeten doorgaan, omdat ze onvoldoende de vraag stelt naar de betekenis van de nieuwe technische mogelijkheden voor een échte versterking van de communicatie. De overheid moet verder gaan dan het uitrollen van de rode loper of het beheersen van kwalijke gevolgen. Ze staat vooral voor de opdracht om eindelijk een offensief en geïntegreerd communicatiebeleid te ontwikkelen.

DE INFORMATIE- MAATSCHAPPIJ²

Technologisch worden enorme mogelijkheden voorgespiegeld. De belangrijkste nieuwigheden op het niveau van de toepassing zijn multimedia, interactiviteit en (relatief beperkte tot zeer ruime) netwerken. Naast de toegang tot allerlei, wereldwijd te sprokkelen informatie worden een pak praktische toepassingsmogelijkheden deze dagen of in de nabije toekomst realiseerbaar: elektronische post; telewerken en -leren; elektronisch bankieren en winkelen; elektronische kranten, tijdschriften en publikaties met hyperlinks; literatuur-, muziek- of video-op-aanvraag, etc. Als constante geldt dat de communicatie tot stand gebracht kan worden van op elke plaats waar zich een werkstation bevindt - in principe dus vanuit elke werk/ leefkamer - op het ogenblik dat de gebruiker het wenst.³

De nieuwe technologie heeft het voordeel van de snelheid, ze creëert ruimte voor een grenzeloze geestelijke mobiliteit, zij maakt de toegang tot massa's informatie mogelijk. Ze leidt in elk geval tot een soort fascinatie: de oude droom van steeds meer en steeds verder in een stroomversnelling.

De berichtgeving daarover heeft haar natuurlijke thuis gevonden onder de rubriek 'economie en financiën'. De ontwikkelingen inzake infrastructuur en software zorgen voor een markt in volle expansie, ondanks de sceptici die er niet van te overtuigen zijn dat iedereen gespannen op al die snufjes zit te wachten. Oude monopolies worden afgebroken, terwijl nieuwe (Bill Gates, denk je spontaan) dreigen te ontstaan. En innovatie moet werkgelegenheidscheppen, zegt Luc Van den Brande nog op de jongste manifestatie van Flanders Technology International, Technoland.

Over de concrete effecten voor de gebruiker hoor je hoera-kreten én zie je waarschuwende vingers. Volgens de ene waarnemer bevordert de nieuwe technologie de democratie,⁴ volgens een andere vormt zij daarvoor juist een bedreiging.⁵ De ene voelt zich nu pas echt bij de hele wereld betrokken, terwijl voor de andere, die de opritten naar de informatiesnelwegen niet vindt, de wereld opnieuw het dorp dreigt te worden. Drempels op het financiële vlak en op het terrein van de opleiding kunnen leiden tot twee soorten burgers, zij mét en zij zónder toegang. Bescherming van de privacy en van de intellectuele eigendom, de veiligheid van de informa-

tie en het gevaar voor verdergaande individualisering baren dan weer andere zorgen. Bij een open wereldwijd netwerk als Internet rijst de vraag naar een morele code. In het zog van de technologische en economische ontwikkelingen worden verregaande politieke herstructureeringen voorspeld: de huidige 'naties' zouden verworpen tot nostalgische fictie.⁶ Voorwaar blijkbaar voldoende aanleiding om te gewagen van een nieuwe samenleving.

EN DE OVERHEID?

Het is niet de overheid die de (nieuwe) samenleving creëert. Zij ziet ze wel aankomen, in fragmenten, en reageert hier- en daarop. Naar ons gevoel heeft ze de echte uitdaging nog niet in zicht.

Bij de jongste onderhandelingen voor de vorming van zowel de federale als de Vlaamse regering lag het perspectief van de informatiemaatschappij, met het accent op de elektronische media, duidelijk op tafel. Dat is niet helemaal onverwacht. De implicaties van de Europese regelgeving voor de liberalisering van de telecommunicatie en de audiovisuele media vullen al langer de politieke agenda. De regeerakkoorden die tot stand gekomen zijn in juni 1995 vertonen daarvan de sporen.⁷ Voor de telecommunicatie gaan zij in essentie over de aanpassing van het reglementaire kader in een opengemaakte markt (federaal niveau) en de verankering van de betrokken economische sector in Vlaanderen (Vlaams akkoord). Opvallend en symptomatisch is dat in beide akkoorden de rubriek over tele-

communicatie ondergebracht is onder het hoofdstuk dat handelt over een toekomstgerichte economie. Even opvallend duikt in beide akkoorden de zorg op voor een sociale correctie, die gebaseerd is op het principe van de 'universele dienstverlening'.

In geen van de twee regeerakkoorden echter wordt onder de rubriek telecommunicatie de binding gelegd met de beschouwingen over informatiestromen. De algemene intentie van de federale overheid om een 'geïntegreerd informatieactieplan' te ontwerpen, is ondergebracht onder het hoofdstuk over de vernieuwing van de democratie en wordt in het bijzonder in relatie gebracht met een verbeterde werking van de overheid. De beleidskeuze voor een goed communicatiebeleid van de Vlaamse regering is ondergebracht onder een analoog hoofdstuk over de kwaliteit van het Vlaamse bestuur, terwijl de media ressorteren onder de prioriteiten van leven en samenleven. Bij de concretisering van die keuzes klinkt de mogelijke impact van de ontwikkelingen in de telecommunicatiesector wel her en der door, maar het blijft al bij al beperkt, vaag en zeer gefragmenteerd.

Voor de overheid ligt naar ons gevoel dé grote uitdaging die de informatiemaatschappij oproept in de opbouw en de realisatie van een volwaardig, coherent communicatieplan dat vertrekt vanuit een visie op de betekenis van de informatiestromen voor de samenleving en voor de ontplooiing van het individu. Dergelijk plan ontbreekt vooralsnog. De vermelde regeerakkoorden

bevatten wel intenties en aanzetten in die richting en verschillende besturen hebben ook al concrete richtingwijzers geplaatst. Het wordt nu tijd - mag het even wat 'poëtisch' - dat de wind uit dezelfde hoek gaat waaien en een stabiele luchtstroom wordt.

UITGANGSPUNTEN VOOR EEN COMMUNICATIE- BELEID: OFFENSIEF EN GEÏNTEGREERD

Het is opvallend dat het federale regeerakkoord vooral de term 'informatie' hanteert, terwijl het Vlaamse opteert voor 'communicatie'. De tijd van de eenrichtings-'voorlichting' of de 'public relations' lijkt in elk geval voorgoed voorbij.⁸ Wij pleiten uitdrukkelijk voor de term communicatie in de betekenis van informatieverkeer, daarom niet noodzakelijk altijd op een snelweg, maar in elk geval op een weg met twee stroken, heen en terug. Wij pleiten ook voor een beleid, met andere woorden voor een bewuste politieke sturing vanuit een visie op de samenleving. De overheid kan niet aan de kant blijven staan. Het ideaal van de participatieve democratie zou de consensus-regel moeten zijn in de samenleving en het concept van mondiale 'duurzame ontwikkeling' biedt op dit ogenblik wellicht het meest omvattende referentiekader. Een zo groot mogelijke participatie van elk individu aan de besluitvorming en aan de vruchten van de samenleving vormt een van de centrale doelstellingen. Daarvoor is een zo ruim mogelijke uitwisseling van nuttige informatie essentieel. Alles wat dat kan bevorderen,

moet voor de overheid kunnen en moet door haar zelfs gestimuleerd worden. De eventuele grens daaraan (vanuit een ethische code bijvoorbeeld) moet door de wetgever vastgelegd worden.

Voor de realisatie van dat communicatiebeleid moet de overheid een offensieve strategie voeren. De huidige beleidsreflex is te veel een reactie op de technologische ontwikkelingen en op de Europese regelgeving rond de liberalisering van de markt. Zij omvat vooral aanwijzingen voor de aanpassing van het reglementaire kader en voor het beheersen van de gevolgen. Zelfs het pleidooi voor economische verankering is eerder vanuit een verdedigende houding gegroeid. Wij pleiten voor een offensieve aanpak vanuit de noodzaak van een communicatiebeleid. Dergelijk beleid vraagt om voortdurende inventiviteit in het (helpen) creëren van nieuwe communicatiemogelijkheden. De overheid moet de nieuwe technologie die het beeld van de informatiemaatschappij heeft opgewekt vanuit dat perspectief evalueren en durven verder te gaan door op die weg een leidende rol op te nemen. Een economische benadering komt dan ongetwijfeld onrechtstreeks weer ter sprake.

Het moet ook om een geïntegreerd beleid gaan. Dat we in de regeerakkoorden maar een zeer flauwe binding hebben kunnen vaststellen tussen de reactie op de ontwikkelingen in de telecommunicatie - vanuit economische invalshoek - en de beleidskeuzes inzake informatie casu quo communicatie - vanuit de hoek van de kwaliteit van bestuur en sa-

menleving -, is geen goede zaak. Een totaal communicatiebeleid moet ook uitgaan van een zo groot mogelijke integratie van 'oude' en 'nieuwe' media. De technologische ontwikkeling, die in de richting gaat van de integratie van de elektronische media, biedt juist daartoe nu enorme mogelijkheden. De overheid lijkt dat op dit ogenblik wel te beseffen waar het de infrastructuur betreft (in casu voor de relatie tot het Belgacomtelefoonnet en het kabelnet, infrastructuurconcurrenten voor dezelfde toepassingen), maar dat heeft nog niet veel te maken met een visie die de specifieke mogelijkheden van de diverse media incalculeert. Bovendien zijn een aantal risico's die aan de nieuwe media verbonden worden (zoals het gevaar voor verdere individualisering, de kwetsbaarheid van de privacy, de bescherming van de intellectuele eigendom, de ongecontroleerde vrijheid) in se niet nieuw. Ook rond andere communicatiemiddelen zijn dergelijke vragen gerezen. Het is daarom dringend tijd om in het overheidsbeleid de nieuwe mogelijkheden hun specifieke plaats te geven in het ruimer perspectief van alle communicatiemiddelen. Tele-(data)communicatie en multimedia zijn geen toverwoorden. Het gaat om technieken met een eigen waarde, ongetwijfeld met een speerpuntfunctie voor de informatiemaatschappij, maar zij tasten daarom niet noodzakelijk de betekenis aan van een hele reeks andere communicatiemiddelen die in het openbaar leven tot stand gekomen zijn.

EEN AANGEPASTE STRATEGIE

Zin bewaken en geven

Technologie volgt een eigen ontwikkelingslogica. Het is de taak van de overheid om die ontwikkelingen te toetsen aan hun zin in het kader van haar communicatiebeleid. Zij moet haar tussenkomsten op het reglementaire vlak niet beperken tot de vastlegging van technische normen en standaarden. Zij hoeft in haar beleid ook niet de door producenten gegenereerde communicatie-consumptie als maatstaf te nemen. Ze moet erop toezien dat de vraag naar het waarom gesteld blijft, de vraag naar zinvolle toepassingen. Ze moet er met andere woorden over waken dat we in de informatiemaatschappij inderdaad ook beter informeren en geïnformeerd worden en dat wanneer informatie handelswaar wordt, wordt toegezien op de kwaliteit. Ze moet eerder uitgaan van de 'communicatie-waarde' (b.v. rond 'gemeenschapsinformatie') dan van de 'media-waarde' (*entertainment*).

Zelf actief experimenten opzetten en/of andere vaakzaam participerend ondersteunen is daarvoor een aangewezen weg. Waar zij - eventueel via direct aan haar gerelateerde bedrijven - daarmee al schoorvoetend bezig is in het verlengde van wat we al geneigd zijn het 'klassieke' beleid te noemen inzake radio en televisie en telefonie, moet ze die beweging versterken of heroriënteren in samenspraak met particuliere partners. In andere gevallen moet ze actief haar rol beginnen op-

nemen. Sedert zowat tien jaar is er het (weinig doorgedrongen) videotex-aanbod van de toenmalige RTT - nu Belgacom, en recenter zijn er interactieve teletekst-experimenten met combinatie van telefoon en televisie. Sinds het midden van de jaren tachtig ook doet de federale regering pionierservaring op met het probleem van de updating van gegevens en met de beveiliging in haar eigen intern elektronisch netwerk BISTEL. Die federale overheid kondigde al de integratie van dat intern net aan in een ruimer informatienetwerk met gradatie van toegankelijkheid voor verschillende gebruikersgroepen (zowel intern als naar het grote publiek): van BISTEL over BISNET naar FEDENET. De federale administratie staat op dit ogenblik financieel in voor het operationeel maken van BELNET, een netwerk voor 'openbare instellingen' met verbindingen naar Internet. In maart 1995 opende de Federale Voorlichtingsdienst met trots een venster op het Internet, zijn Vlaamse tegenhanger beloofde op korte termijn hetzelfde, steden gaan dezelfde digitale weg op, politieke partijen en individuele politici sturen hun boodschappen rond via hetzelfde netwerk. Het Antwerpse stedelijk netwerk MANAP noemden Frederik Marain en Johan Mortelmans in 1995 'op technologisch gebied zonder meer het knapste stukje Informatiesnelweg in België',⁹ maar eerstgenoemde verwoordde tevens precies waarover permanent gewaakt moet worden: 'Het is een prachtige kip ook, maar daarom legt ze nog geen eieren'.¹⁰ Het meest in het oog springen wel de plannen voor het Vlaamse Telenet-

project dat al vóór het jongste regeerakkoord gepromoot werd door een gedreven minister-president Luc Van den Brande. Tekenend is dat de publieke discussie in de fase van de haalbaarheidstudie vooral ging over het fysische netwerk, in het bijzonder over de financiering (de aandeelhoudersschappen), en veel minder over de producten die via die kanalen hun weg moeten vinden.¹¹

De versterking van de al genomen initiatieven of hun heroriëntering moet vooral vertrekken vanuit de overweging dat het strategisch zwaartepunt in het overheidsbeleid inzake informatiesnelwegen niet zozeer in de netwerken (in de fysische infrastructuur) als zodanig ligt, maar in de aan te bieden diensten. Wij pleiten in het verlengde daarvan voor een veel actievere tussenkomst van de overheid in de publieke discussie over de inhouden, over hún aard en beheer. Het gaat dan over de vraag hoe je de overheidscommunicatie organiseert op dat netwerk, of met andere woorden de burger nog zijn weg vindt in de verschillende overheidssites. Waarom krijgen de verschillende communicatiediensten van de overheid (lokaal, provinciaal, Vlaams én federaal) niet gezamenlijk de opdracht om de toepassingsmogelijkheden inzake interactieve informatiestromen tussen overheid en burger te verkennen? Hoe kan via dat kanaal meegewerkt worden aan de reële toepassing van het principe van openbaarheid van bestuur, zowel voor de actieve als voor de passieve openbaarheid? Welke informatienetwerken stimuleer je als overheid? Welke plaats krijgen de

nieuwe ambities in relatie tot wat nu allemaal onder het 'mediabeleid' ressorteert, meer bepaald de openbare en commerciële omroepen, de regionale televisiestations; de rol van de kabelmaatschappijen (die volgens het regeerakkoord geen 'omroepactiviteit' mogen ontwikkelen, maar wel andere informatiediensten)? Zou het in die context overigens niet zinvoller zijn om te spreken over en te streven naar het opnemen van openbare 'taken' door alle media in plaats van ons te fixeren op het openbaar statuut van een bepaald medium, de zogenaamde 'openbare omroep' (denken we aan de discussie rond de 'voetbalcontracten' en de vrije nieuwsgaring)?

De overheid zou er bovendien goed aan doen allerlei aanzetten en plannen voor datacommunicatie - via CD-Rom of online - goed in de gaten te houden. De tijd is nu rijp voor meer dan vingeroefeningen. Het federale regeerakkoord geeft een belangrijke indicatie in die richting waar het spreekt over de verdere uitbouw van 'een gecoördineerd federaal netwerk met zo groot mogelijke toegang tot beleidsrelevante gegevens' (ondertussen op stapel onder de noemer FEDENET) en van de 'modernisering en de coördinatie van het statistisch apparaat'. De verwijzingen in het Vlaamse akkoord naar een informatienetwerk voor de gebruikers van het openbaar vervoer, naar wetenschapscommunicatie en -vulgarisatie en naar de informatienood in het culturele veld kunnen daarbij aansluiten. Wij pleiten ervoor dat de overheid vanuit haar eigen (ook al zijn het nog vage) noden en wen-

sen maar ook wanneer ze in haar beleid op de een of andere manier geconfronteerd wordt met (commerciële of meer *social profit*) particuliere initiatieven ten minste zou streven naar enige vorm van overleg en coördinatie. De aandacht moet daarbij uitgaan zowel naar de aanmaak en de koppeling van bestanden als naar hun terbeschikkingstelling.

In concreto suggereren we een heel pak aspecten zoals het vermijden van overlappings bij de invoer en updating van gegevens en de bewaking van hun correctheid; de afbakening van gebruikersgroep(en); het aftasten van de belangstelling voor bepaalde bestanden (van het Nationaal Instituut voor de Statistiek bijvoorbeeld), de eventuele beveiliging van andere; de koppeling van netwerken van de diverse overheidsniveaus (onderlinge communicatie binnen 'de' overheid!) en van particuliere instanties, eventueel met systemen van gesegmenteerde beveiliging; de mogelijkheden van en grenzen aan interactiviteit; afspraken inzake financiering. Belangrijk is daarbij de afbakening van de rol die de overheid (in haar diverse geledingen) daarbij kan en wil opnemen. Het komt er in dat soort gevallen op aan om van bij het begin gepland tewerk te gaan. We denken bij wijze van voorbeeld aan de al in gang gezette ontwikkeling van milieudatabanken die hun plaats moeten kunnen vinden binnen een groter geheel als het Geografisch Informatiesysteem (GIS)-Vlaanderen. Dat GIS kan op termijn een ongelooflijk nuttig instrument vormen voor zeer veel verschillende toepassingsvelden zoals

het milieuvergunningbeleid, de ruimtelijke ordening, de rampenplanning, het huisvestingsbeleid etc. We denken aan privé-initiatieven zoals EKONET, dat een communicatienetwerk tot stand aan het brengen is voor milieu-, natuur- en ecologische informatie, en zoals COCOSNET dat in eerste instantie op diskette een catalogus van documentatiecentra voor ontwikkelings-samenwerking wil aanbieden maar eigenlijk wil uitgroeien tot een elektronisch netwerk in de wereld van de niet-gouvernementele organisaties. We denken aan het project *Belgium Online* dat uitgevers en banken willen uitbouwen tot Belgische koepsite voor Internet. We denken aan de online-linking van documentatiebestanden van openbare en wetenschappelijke bibliotheken en handbibliotheken van overheidsdiensten en gespecialiseerde particuliere organisaties (reeds gedeeltelijk gerealiseerd tussen de wetenschappelijke bibliotheken via BELNET). De aanmaak van geïnformateerde 'sociale kaarten' is een ander voorbeeld: terwijl ze eigenlijk bedoeld zijn om het versnipperde landschap van voorzieningen in kaart te brengen, dreigt nu een versnipperd landschap van sociale kaarten te ontstaan!

Drempels bewaken en verleggen

Een van de belangrijkste uitdagingen voor de overheid die bij de komst van de nieuwe media gesignaleerd worden, is het bewaken van de zo ruim mogelijke toegang tot die media. In de praktijk gaat het daarbij om de ruimtelijke spreiding van de aansluitingsmogelijk-

heid, om de kostprijs voor de gebruiker en om de vereiste opleiding. De overheid moet daarvoor de nodige regelgeving en eigen initiatieven ontwikkelen. Het is goed te beseffen dat die uitdagingen niet nieuw zijn. De komst van die nieuwe samenleving drukt ons echter opnieuw met de neus op de overheidstaak om erop toe te zien dat de drempels voor de toegang tot vitale diensten geen uitsluitend effect hebben.

Op het financiële vlak wordt het principe van de 'universele dienstverlening' als remedie vooropgesteld, het principe met andere woorden dat iedereen recht heeft op een minimale dienstverlening van goede kwaliteit tegen een redelijke prijs. De 'economische' discussie daaromtrent (in casu rond de spreiding van de infrastructuur, de prijs van de producten, de 'verankering' van de producenten, de participatie van de overheid,...) moet mee gestuurd worden vanuit de doelstellingen van het communicatiebeleid.

Inzake opleiding worden opvallend weinig concrete ideeën naar voren geschoven. Toch vraagt de huidige ontwikkeling om concrete stappen zowel in de programmatie van het regulier onderwijs als in de aanvullende educatieve sectoren zoals die van de permanente vorming. De mentale weerstand en de praktische onwennigheid bij een groot deel van de bevolking inzake de communicatietechnologie worden immers nog vaak onderschat. Opleiding moet echter ook verder gaan in de richting van de vorming van een algemene kritische zin om met 'informatie' om te gaan.

Drempels bewaken - om te vermijden dat een nieuwe groep geprivilegieerden ontstaat - klinkt veeleer defensief. Vanuit een actief communicatiebeleid kan de overheid de toegang ook offensief stimuleren, met andere woorden maatregelen nemen om het aantal potentiële gebruikers zo hoog mogelijk te laten worden. Zo kan de overheid zelf voor de elektronische communicatielijnen waarop zij bepaalde diensten aanbiedt - met andere woorden dus voor het gebruik van producten - denken aan voor de oproeper goedkope of zelfs kosteloze verbindingen (zoals de 0800-lijnen van Belgacom vandaag), eventueel via tussenkomsten in aansluitingskosten. Gelet op de speerpuntfunctie van de nieuwe media kan de overheid niet alleen eisen stellen aan de (mee) door haar gefinancierde educatieve sectoren, maar kan ze ook stimulanzen geven voor het (interactief) 'afstandsleren' (bijscholing werknemers of werklozen bijvoorbeeld) en kan ze via de uitbouw van - laat ze ons terminalhavens noemen - in plaatselijke openbare bibliotheken het grote publiek met de nieuwe technologie vertrouwd maken. Het zeer inspirerende memorandum van de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezenen (VVBAD) over de 'Bibliotheken in het informatiebeleid' heeft op dat punt jammer genoeg geen sporen nagelaten in het Vlaamse regeerakkoord,¹² maar gelukkig geeft ondertussen de bevoegde Vlaamse cultuurminister wel al de nodige stimulanzen in die richting. Wat voorsalsnog ontbreekt, en dat is symptomatisch voor het ontbreken van het ruime denkkader rond de

telematica, is de binding met een passage die wel in de Vlaamse regeringsverklaring is opgenomen over de intentie om de gemeenten te betrekken bij het Vlaamse communicatiebeleid.

Grenzen bewaken en verkennen

De overheid moet ook de toepassing van de nieuwe communicatiemogelijkheden binnen voor de samenleving aanvaardbare grenzen houden.

Wij hebben er al op gewezen dat de aangehaalde grens-kwesties (privacy, veiligheid, intellectuele eigendom, etische code, tot een minder vatbaar iets als individualisering) in se niet nieuw zijn. De overheid kan daarvoor dus in heel wat gevallen terugvallen op bestaande eigen wetgeving of Europese regelgeving, voor een stuk overigens al als reactie op de automatisering; we denken onder meer aan de wetgeving met betrekking tot de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, het rijksregister, de openbaarheid van bestuur, het auteursrecht, de audiovisuele en gedrukte media, de reclame, de openbare orde, de staatsveiligheid.¹³

De specificiteit van de nieuwe media kan leiden tot aanpassing van de bestaande regelingen door uitbreiding van het toepassingsveld. Heel vermoedelijk ontstaat er voor een aantal van de risico's ook aanleiding tot verfijning van de regels. De technische ontwikkeling doet ons niet alleen de oude vragen stellen, ze brengt er ons toe ze veel scherper te stellen. Tussen paniekbeveiliging en totale zorgeloosheid

ligt gelukkig een heel gamma van mogelijke reacties. Een grondige grensverkenning waarbij de vergelijking met andere informatiedragers gemaakt wordt, is aangewezen. Misschien ontstaat een tendens tot afscherming (voor de privacy, voor de veiligheid), maar veel waarschijnlijker is een normverschuiving, een grensverlegging in de richting van een grotere communicatiebereidheid.¹⁴

Het gevaar voor verdere individualisering neemt hier een wat aparte plaats in. Het gaat om een terrein dat uiteraard moeilijk via wettelijke regelingen te bestrijken is en dat een zeer genuanceerde evaluatie verdient. Ook een boek lezen is immers een zeer individuele bezigheid. En ook in een overvolle concertzaal voel je alleen hoe je eigen oren gestreeld worden. Anderzijds ontstaat er toch een dialoog, ook met informatie op een scherm. Meer zelfs, interactiviteit is nu het motto! De kwestie van de individualisering in onze samenleving is een kwestie van cultuur. Individualisering staat juist haaks op de essentie van een communicatiecultuur. Ze wordt niet opgeheven door een resem terminals samen te brengen in een bibliotheek of cybercafé - al kan dat allicht helpen -, ze wordt alleen echt overstegen door wat je met een *terminal* aanvangt, wanneer je met andere woorden een *terminal* echt als een communicatie-instrument hanteert.

De overheid: een veelvoud en een samenspel

Geen enkel overheidsniveau kan het zich permitteren de zich aandienende informatiemaatschappij te negeren. Elk niveau moet zich bezinnen over zijn positie en rol met betrekking tot de totstandkoming en het functioneren van die samenleving. Elk niveau moet dat doen binnen zijn bevoegdheden, maar de grote uitdaging is ongetwijfeld het bereiken van coherentie in het geheel van de overheidsaanpak. Daarvoor moet én de nodige uitwisseling van informatie tussen de verschillende niveaus én de nodige afstemming in het beleid tot stand komen. Dat behoort niet direct tot onze bestuurlijke gewoontes.

We hebben in ons verhaal al verschillende concrete mogelijkheden op dat terrein aangegeven. De relatie tussen de overheid en de kabelmaatschappijen (fora waar de geschetste technologische ontwikkeling vooraan op de agenda staat, duidelijk ook in het kader van de onderhandelingen rond het Telenet-project) biedt een ander voorbeeld. Die relatie kan niet alleen via het Vlaamse niveau 'gedecreteerd' worden, maar loopt ook via de vertegenwoordiging van provinciale en lokale besturen. Voor laatstgenoemde besturen kunnen de door de Vlaamse regering erkende regionale televisiestations dan weer als zeer nuttige partners fungeren bij het opdoen van ervaring met de nieuwe media.

Als communicatie tussen de overheidsniveaus en afstemming belangrijk zijn, betekent dat uiteraard ook

dat de overheid moet investeren in de onderlinge communicatie, zowel qua infrastructuur (transmissie, eindapparatuur) als qua dienstenontwikkeling als qua personeel.

Met nadruk pleiten wij voor een sterke rol van de gemeentebesturen.¹⁵ Volgens het federale regeerakkoord zal de regering 'het instellen beogen van een contactpunt met doorverwijsfunctie van de bevolking naar de geëigende openbare diensten'. Bij de realisatie daarvan is het goed in het achterhoofd te houden dat het met de huidige technologie niet meer belangrijk is wáár de informatie verzameld en voor gebruik verwerkt wordt; wel belangrijk is dat in het aanbod alle overheidsniveaus zijn betrokken en dat de toegangdrempel zo laag mogelijk ligt. Het zou zeer onverstandig zijn om een 'contactpunt' op federaal niveau te willen realiseren zonder de meest nauwe samenwerking tussen de communicatiediensten van alle overheidsniveaus. De ervaring van de lokale besturen zal daarbij ongetwijfeld zeer belangrijk blijken. De zinsnede in het Vlaamse regeerakkoord dat de Vlaamse overheid haar informatie vooral zal verspreiden via de gemeenten is een positief signaal in die richting. De mogelijkheid van samenwerking met gemeenten in het kader van de openbaarheidsregelingen is trouwens ingeschreven in de betreffende Vlaamse en federale wetgeving.¹⁶ Maar het zal ondertussen wel al duidelijk zijn dat het daar niet kan bij blijven. De gemeentebesturen hebben uiteraard geen bevoegdheid inzake het reglementaire kader, maar kunnen van-

uit hun experimenten ongetwijfeld bijdragen tot voorstellen voor de bijsturing van dat kader. Veel elementen voor een strategie die we hebben aangehaald zijn perfect en bij voorkeur door lokale besturen op te nemen. Denken we maar aan de gesignaleerde mogelijke rol van de plaatselijke openbare bibliotheken bijvoorbeeld, hun bijdrage in de opbouw van databanken, en de mogelijke relatie met de regionale televisiestations. De provinciebesturen van hun kant zullen zelf de nodige creativiteit moeten opbrengen om als intermediair niveau in nauw overleg met de hogere en de lokale niveaus hun schakelfunctie in te vullen.

TENSLOTTE EN VOORAL: EEN KWESTIE VAN CULTUUR

Voor de uitbouw van een communicatiebeleid dat gericht is op alle informatiestromen, moeten we uiteraard nog een heel stuk verder gaan. Wij hebben hier alleen een aantal elementen naar voren geschoven vanuit de specifieke verwachtingen en vragen die het beeld van de informatiemaatschappij oproept. Nét het soms euforische gevoel dat bij dat beeld hoort, brengt ons heel scherp tot de kernvoorwaarde van elke communicatiestrategie: communiceren, met communicatie omgaan, moet je willen leren. Zowel de overheid als elk van ons. Nuttig (leren) omgaan met informatie veronderstelt niet alleen een lage drempel voor de toegang, maar in eerste instantie een communicatiebereidheid, de openheid om informatie te zoeken en ze uit te wisse-

len, en de bekwaamheid om er in een besef van tegensprekelijkheid mee om te gaan.¹⁷ Dat is geen kwestie meer van techniek. Dat heeft met mentaliteit te maken, het is een kwestie van cultuur.¹⁸

Dat het cultuurbegrip zo breed wordt opengetrokken als in deze bijdrage is niet zo evident. Afgaande op de bevoegdheidsverdeling tussen onze Vlaamse excellenties behoren de 'klassieke media', radio en televisie, in hun huidige verschijningsvorm, al niet meer tot het domein van de cultuur - het geouwehoer van ingeteelde bekende Vlamingen dat die media teistert geeft daar overigens aanleiding toe -, terwijl ze voor sommige tempelbewakers van onze Vlaamse cultuur zowat het uiterste punt van hun horizon vormen. We moeten echter duidelijk verder gaan. We maken in de evolutie van de communicatiecultuur een historisch scharniermoment mee waarvan we de betekenis - te vergelijken met de overgang van de orale cultuur naar die van het schrift? - pas later tenvolle zullen beseffen. Over continuïteit en verandering (breuk, zeggen sommigen al) is in elk geval een grote boom op te zetten. Wij leggen graag de nadruk op de continuïteit. Op de blijvende uitdaging van het zoeken naar kwaliteit in ons samenleven, in de termen van Max Wildiers nog steeds het 'kalós kai ágathós' en in de woorden van Umberto Eco: 'omdat onze communicatie amechtig verloopt, zullen we blijven spreken en vruchtbaar zijn'.¹⁹

DE JONGSTE ONTWIKKELINGEN (APRIL- SEPTEMBER 1996): AANLEIDING TOT BEVESTIGING, NUANCERING EN AANVULLING

De snelheid waarmee de wereld van de 'nieuwe media' vooruitholt, verbijstert ook de insiders. De reacties daarop zijn dus ook snel achterhaald. De voorgaande tekst dateert van 27 april jongstleden. Sindsdien zijn enkele belangrijke signalen te noteren uit de samenleving en de politieke wereld. We stellen vast dat de structuur van onze oproep overeind blijft, dat we het belang van een aantal items nog sterker kunnen onderstrepen en dat er aanleiding is tot nuancering en aanvulling.

1. Het is opvallend dat sinds april de zin-vraag uitdrukkelijker op de voorgrond van het publiek en politiek debat gebracht is.

Een zeer belangrijk signaal in die richting is de beleidsbrief 'Multimedia in Vlaanderen. Vlaanderen, sterregio op de informatiesnelweg' waarin minister-president Van den Brande aankondigt dat de web-site van de Vlaamse overheid op Internet 'ook zal worden ingepast in het communicatiebeleid van de Vlaamse overheid naar de bevolking en de pers toe' en waarin hij op termijn een Vlaams digitaal loket voor administratieve dienstverlening in het vooruitzicht stelt.²⁰ Dat is een zeer belangrijk engagement. Vlaanderen heeft ondertussen effectief zijn web-site. De denkpijpen die we aangegeven hebben, kunnen inspirerend werken.

Parallel daaraan stellen we vast dat de beleidsbrief ook rond het Telenet-project uitdrukkelijk het publiek debat rond de diensten aanzwengelt en de voorbeeldfunctie van de Vlaamse overheid beklemtoont. Bij zijn definitieve start in september werd Telenet in de media echter nog al te nadrukkelijk als de 'Vlaamse telefoonmaatschappij' omschreven. Die fase moeten we nu voorbij.

Bovendien scoort de minister-president een bijzonder belangrijk punt door in zijn beleidsbrief de omroepdiscussie te integreren in een ruimere communicatie-context. Het onderscheid dat hij maakt tussen 'openbare' en 'niet-openbare informatie' is misschien de aanzet tot een andere beleidsmatige benadering van alle communicatiemediën: vanuit de hoek van de inhoud in plaats vanuit die van de (technische) drager.

Het zwakke punt is dat de beleidsbrief te veel blijft steken in het perspectief van de versterking van de Vlaamse bevoegdheid. Onze stelling dat de overheid een veelvoud is en een samenspel, moet dat perspectief zinvol kunnen aanvullen.

Ook het politiek manifest dat Maurits Coppieters en Norbert De Batelier lanceerden onder de roepnaam 'Het Sienjaal' beklemtoont, in algemene termen, de zin-vraag bij de introductie van nieuwe technologieën.²¹ Het vraagt eveneens aandacht voor de 'culturele' effecten van Telenet en geeft alvast ook een duw in de richting van een meer geïntegreerd beleid waar het vraagt dat de openbare omroep zou

inspelen 'op de ontwikkelingen in de informatie-en communicatiesystemen'. Die standpunten vragen om verdere uitwerking.

2. De 'affaires' die sinds de zomer ons justitie-apparaat en de hele samenleving dooreenschudden, hebben de communicatie tussen politieke en gerechtelijke diensten tot een hot item gemaakt. Dat versterkt nog ons pleidooi voor een versnelde aanpak van de elektronische communicatie tussen de overheidsdiensten, in ruime zin, op Belgische en op internationale schaal.

De 'affaires' zullen ook duidelijk wegen op de grenzen-discussie. Ze hebben immers ongetwijfeld de roep om een ethische code, met name op het Internet, versterkt. Al net voordien, in juni, had justitieminister De Clerck een onderzoek aangekondigd over de burgerrechtelijke en strafrechtelijke implicaties van de informatiesnelweg.

3. Vanuit juridische hoek wordt de noodzaak geformuleerd van een herziening van de wetgeving. Het juridische kader wordt manifest ontoereikend genoemd om een afdoend antwoord te formuleren op de uitdagingen die met de opkomst van de informatiemaatschappij gepaard gaan.²² De informatiesnelweg stelt geen nieuwsoortige juridische problematiek aan de orde, doch vraagt om aanpassing en variatie van de bestaande rechtsnormen; het komt erop aan om de bestaande reglementeringen voor telecommunicatie, audiovisuele media en geschreven pers derwijze in mekaar te schuiven dat zij een consistent en tech-

nologie-onafhankelijk geheel gaan vormen.

4. Communicatie en cultuur

De vermelde Vlaamse beleidsbrief verwijst ook uitdrukkelijk naar een culturele factor. 'Als kleine taal-en cultuurgemeenschap moet Vlaanderen erop toezien dat de Vlamingen gebruik kunnen maken van de nieuwe diensten in hun eigen taal. (...) Net zoals de media, kunnen de multimedia een aanzienlijke bijdrage leveren tot (...) het bevorderen van onze taal en cultuur' (pp. 9-10). De stelling sluit aan aan bij de gedachte die ook aanwezig was in de beleidsbrief 'De media in Vlaanderen' (oktober 1995) van Eric Van Rompuy, Vlaams minister van economie, KMO, landbouw en media.²³

Het introduceren van de taal als mogelijke drempel is een terechte, belangrijke aanvulling bij wat wij hoger hebben gesteld onder onze rubriek over de drempels. Ten onrechte nochtans blijft het cultuurbegrip veel enger geïnterpreteerd dan wij hebben willen aangeven in onze slotparagraaf. Meer in de richting van dat brede perspectief gaat het ook al vermelde manifest 'Het Sienjaar'.²⁴ Het vraagt uitdrukkelijk aandacht voor de culturele effecten van Telenet en het schetst, in zijn hoofdstuk over het culturele contract, een samenlevingsmodel waaraan de huidige communicatie-ontwikkelingen zouden kunnen getoetst worden.

NOTEN

- 1 'Ik onderhandel niet met de CVP over een nieuwe job'. Cas Goossens wil zich blijven inzetten voor een levenskrachtige Vlaamse Radio en Televisie, interview met Vic De Donder in *De Standaard*, 22-23 juli 1995, p. 21.
- 2 Als toegankelijke algemene inleiding op de materie suggereren we: Frederik Marain en Johan Mortelmans, *Wie doet wat op de informatiesnelweg?*, Groot-Bijgaarden, Scoop, 1995. Voor de meer technische aspecten verwijzen we naar twee werken van Dirk De Grooff: *Medialexicon. Alles over de moderne communicatiemiddelen*, Tielt, Lannoo, 1991, en *Encyclomedia. Wegwijs op de informatiesnelweg*, Leuven, Davidsfonds, 1995, 442 p.
- 3 Over de 'on demand-tendens' zie bijvoorbeeld Toon Lowette, Uw online venster op de wereld, in de *De Financieel-Economische Tijd* van 20 november 1995.
- 4 Een van de eerste sterke positieve signalen van Belgische politici in die richting is uitgegaan van eerste minister Jean-Luc Dehaene in een toespraak over de overheid en de informatiemaatschappij voor de IBM Belgium/Luxembourg National Kickoff, op 24 januari 1995. De toespraak is opgenomen op de Internetpagina's door de Federale Voorlichtingsdienst (<http://www.belgium.be>) In dezelfde toespraak wijst de premier wel ook op een pak risico's. Een zeer opvallende positieve getuigenis vinden we in de bijdrage 'Cyberspace and the disabled of the global village' dat een onderdeel vormt van het hoofdstuk 'Steps Towards Democratisation'(!) in *The World. A Third World Guide 1995/96*: 'Third World citizens are in many ways the crippled of the 'global village', facing more diffi-

- culties than the rest to access the information or take part in decision-making. However, e-mail becomes for the local communities in the South an empowering tool as it is for disabled persons everywhere' (Montevideo, Instituto del Tercer Mundo, 1995, p. 70).
- 5 Lees b.v. Dirk Holemans over 'De high technology-hype' in *De Morgen* van 18 mei 1995.
 - 6 Lees Jan Bohets in de *Standaard der Letteren* van 17 augustus 1995, p. 10. Verregaande herstructureringen in de *global information society* worden ook aangekondigd in het denkkader van de Club van Lissabon (Ricardo Petrella).
 - 7 Voor het federaal regeringsakkoord verwijzen we naar de brochure die uitgegeven is door de Federale Voorlichtingsdienst en Het Belgisch Staatsblad onder de titel *Regeringsverklaring uitgesproken voor het Parlement op 28 juni 1995 door Eerste Minister, de heer Jean-Luc Dehaene en Regeerakkoord*, 1995, 81 p. Het onderdeel *Krachtlijnen voor het Federaal Regeringsprogramma* omvat de pagina's 17 tot en met 81. Het akkoord is ook opgenomen op de Internet-pagina's van de Federale Voorlichtingsdienst. Voor het Vlaamse akkoord verwijzen we naar de brochure *Een regering voor de Vlamingen*, uitgegeven door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1995, meer in het bijzonder pp. 13-50.
 - 8 Dat geldt hopelijk ook voor de verleiding van de goedkope mediatisering in de spektakelmaatschappij, waartegen Marcel Janssens indringend waarschuwde in zijn *Lof der traagheid. Over leescultuur*, Leuven, Davidsfonds, 1989.
 - 9 *Wie doet wat op de Informatiesnelweg?*, p. 126.
 - 10 *De Standaard*, 13 maart 1995.
 - 11 De vraag naar de diensten die via Telenet zouden aangeboden worden, klonk en klinkt hier en daar wel door. Zie bijvoorbeeld de interessante bedenkingen van Toon Lowette over 'Van Tele'net' naar Tele'inhoud' Vlaanderen' in *De Financieel-Economische Tijd* van 23 februari 1995 (rubriek 'Podium'). De vraag naar de diensten is voorwerp van onderzoek van het *Medialab (Wie doet wat op de Informatiesnelweg?*, p. 118). Voor dat onderzoek is onlangs een publieke oproep om projecten gelanceerd (*De Financieel-Economische Tijd*, 17 november 1995).
 - 12 Memorandum van de VVBAD aan de Vlaamse en aan de Federale Overheid. Bibliotheeken in het informatiebeleid, in *Bibliotheek- en Archiefgids*, 71 (1995) 3, pp. 106-108. Vermeld tijdschrift publiceert geregeld interessante bijdragen over het bibliotheekwezen en de elektronische media.
 - 13 Blader daarvoor bijvoorbeeld in *Medialex. Selectie van bronnen van de media- en informatiewetgeving*, een periodiek geactualiseerde uitgave van Kluwer Rechtswetenschappen België.
 - 14 Zie b.v. over het wereldwijd verspreiden van curricula vitae, in de personeelsgids van *Het Nieuwsblad*, 11-12 februari 1995: 'Solliciteren via Internet: de privacy voorbij'.
 - 15 Vroeger al hebben we de betekenis van het voor de burger meest nabije bestuursniveau als draaischijf voor een informatiebeleid onderstreept. Zie Julie Clément, *Openbaarheid van bestuur. Hoe zit het met de Oostvlaamse gemeentebesturen?* in *De Gemeente*, 1994-12, pp. 660-666, en William Blondeel, *Provincies? Present! Informatie en de profileren van een bestuursniveau*, in *Jaarboek openbaarheid van bestuur 1990-1991*, De Wakkere Burger, Brussel, 1991, p. 64.

- 16 Meer bepaald het Vlaamse decreet van 23 oktober 1991, art.4 § 1 (*Medialex*, 1994, p. 73) en de federale wet van 11 april 1994, art.4 (*ibidem*, p. 63).
- 17 Lees b.v. Jan Kerkhofs over het 'agree to disagree' in *De Standaard* van 15-16 april 1995.
- 18 'Cultuur' in de gedesacraliseerde betekenis zoals Leo de Haes die b.v. hanteert, zie De smeltkroes van hoog en laag, in *De Morgen*, 1 juli 1995, p. 29. Zie ook van dezelfde auteur *Cultuur is oorlog. Over elite- en massacultuur*, Globe, Groot-Bijgaarden, 1995.
- 19 Max Wildiers, *Het verborgen leven van de cultuur*, Leuven, Davidsfonds, 1988 en God spreekt Antwerps. Umberto Eco over de volmaaktheid van onze onvolmaakte taal, door Luc Devoldere in *De Standaard der Letteren*, 27 juli 1995, p. 11.
- 20 Multimedia in Vlaanderen. Vlaanderen, sterregio op de informatiesnelweg. Beleidsbrief neergelegd door de Heer Luc Van den Brande, minister-president van de Vlaamse regering in de Commissie Werkgelegenheid en Economische Aangelegenheden van het Vlaams Parlement. Brussel, april 1996, 50 p. Zie p. 25 en 26.
- 21 Maurits Coppieters en Norbert De Batselier, Het Sienjaar. Radicaal-democratisch project, Antwerpen, Icarus, 1996 (1e druk: mei), p. 54, 60, 138.
- 22 J. Dumortier (red.), Recente ontwikkelingen in media- en telecommunicatierecht. Juridische beschouwingen over liberalisering en convergentie, Brugge, Die Keure, 1996, pp. 10, 72.
- 23 Eric Van Rompuy, De media in Vlaanderen. Pleidooi voor een slagvaardige openbare omroep en een dynamische mediasector, Beleidsbrief, oktober 1995, p. 9, 13.
- 24 Op.cit., p. 60 en pp. 129-141.